

שיקום שומרות בעמק מוצא

פואד אבו טאעה ואדר' אבי משיח

▲ השומרות לאחר העבודות
▼ שימוש בפטישי עץ כבדים

צילומים | אדר' אבי משיח

להתאים טוב יותר זו לזו וכך לאפשר יציבות הנדסית מרבית.

כמו המדרגות החקלאיות (הטרסות), גם השומרות הוקמו בבנייה יבשה, ללא שימוש בטיט או במלט. בנייה זו מחייבת קירות עבים, התאמה של האבנים הבונות כל חלק של המבנה ושיווי משקל. בניית גג האבן מעל החלל הגדול הוא הקושי העיקרי בבנייה היבשה של השומרה. הגג צריך להיות יציב וחזק, אך גם חזק דיו כדי לשאת עליו את משקל האנשים השוהים עליו. רוב השומרות שבאזורנו קורו בתקרה קמורה שנבנתה באופן מורכב ודרשה מומחיות. הגג והקירות העבים של השומרה עשויים לרוב משתי פנים: פן חיצוני ופן פנימי שנבנו מאבנים גדולות יחסית ובתווך שביניהן נשפכו אבנים קטנות בצורה חופשית. בקירות הפנימיים של השומרה הושארו לעתים כוכים ומגרעות המשמשים לצורכי אחסון.

שתי השומרות ששימרנו השתמרו כמעט בשלמותן: האחת כוללת גם את הקירוי ובשנייה הקירוי חסר. אף שקירות החוץ של השומרות התמוטטו בחלקם הגדול וליבתם חסרה, הקירות הפנימיים שלהן נותרו שלמים. צוות של מינהל שימור בניהול המשמר פואד אבו טאעה הופקד על מלאכת השימור והשיקום של השומרות. כהכנה נערך תיעוד וסקר פיזי-הנדסי

בעקבות הרחבת כביש מספר 1 שמבצעת מע"צ, החברה הלאומית לדרכים, נחפרו בשנת 2010 שתי שומרות מדרום לתוואי הכביש המורחב, ממזרח לסיבוב מוצא. השומרות ניצבות בשטח פתוח, על מדרון של שלוחה היורד במתינות דרומה. חפרו אותן עובדי המכון הישראלי לארכאולוגיה. הן נמצאו במצב פיזי ירוד כשסביבתן חפורה ובלתי נגישה. עקב סמיכותן של השומרות לכביש ראשי ולישוב מוצא, הוחלט לשמר ולשקם אותן כדי להחזירן למצב פיזי שמאפשר כניסה בטוחה אליהן ושיטוט בתוכן.

השומרות הן עדות לקיומה של תרבות קדומה ומושרשת בנוף הארץ, מתקופת המשנה וכמעט עד ימינו אנו. בהרי יהודה ובשומרון אפשר להבחין גם כיום בשרידיהן של אלפי שומרות בדמות מגדלי אבן, מצדים קטנים או בתי אבן קטנים.

השומרות שימשו למגורים ארעיים בעונת הקיץ בשטחים החקלאיים, בעיקר בתקופת אסיף היבול. בזמן זה שימשה השומרה גם לשמירה על יבולי הכרם והבוסתנים וגם מקום אחסון לפירות שנקטפו ולמוצרים שעובדו בזמן שהייה בה. כמו כן שימשה השומרה מחסן לכלי עבודה, לציד ולחומרים שזקקו להם החקלאים בכרם ובבוסתן. בדרך כלל נשות המשפחה לנו בתוך השומרה, ואילו הגברים לנו בסוכה שנבנתה על גגה.

השומרות בנויות קירות אבן עבים, היוצרים חלל או מספר חללים. השימוש הוא תמיד באבני המקום שנאספו מסביבתה הקרובה של השומרה, לרוב מאבני גויל שסוקלו מהשדות הסמוכים. גודל האבנים וצורתן מותאמים למבנה השומרה ולגובה נדבכיה. אבני המשקוף, המזוזות של השומרה וחלק מאבני הפינות של קירותיה, מסותתות סתות גם כדי

של המצב הקיים כדי להבין את טכנולוגיית הבנייה ואת אופן ההתערבות האפשרי בכל שומרה. לשם ביצוע עבודה זו אימץ הצוות את טכנולוגיית הבנייה היבשה המסורתית. לצורך כך היה עליו להיערך בהתאם: נבנו פטישי עץ מסורתיים במשקל של כ־5 ק"ג שנועדו להחדיר את קפיסי האבן (הקלינים) בין אבני הבנייה בלי לפגוע בהן, נאספו אבנים

בשומרה השנייה זוהתה חצר קדמית המקיפה את הכניסה אליה. גדר החצר ההיקפית הושלמה עד לגובה של מטר, ופתח הגישה אליה נפרץ. פתח הכניסה הראשית אל השומרה פורק ונבנה מחדש באופן יציב. גם בשומרה זו, הושלמו מעל מחצית הקירות החיצוניים שהתפרקו במהלך הזמן. גג השומרה נותר חסר, אך אבני בסיס הקמרון יוצבו והודגשו, כך שאפשר להיכנס אל חלל השומרה הפתוח לשמים ולהתרשם מטכנולוגיית הבנייה ומהנישות הרבות שבחללה.

בעמק מוצא קיימות שומרות רבות נוספות, רובן במצב פיזי ירוד, וללא תחזוקה שוטפת הן עלולות להתמוטט ולקרסו. פרויקט השימור הנוכחי יכול לשמש אב טיפוס לשימור מבנים מסורתיים אלו שהם חלק מנוף הארץ זה מאות ואלפי שנים. הדרך היחידה לטיפול בשומרות אלו נשענת על הבנה עמוקה ושחזור של שלבי הבנייה המסורתיים שמרכיבים אותן. הקרבה של השומרות בעמק מוצא ליישובים הסמוכים היא בבחינת הזדמנות ליצירת תהליך קהילתי-חינוכי דוגמת פרויקטי 'אמץ אתר'. בדרך זאת ובליווי ארכאולוגי ושימורי מתאים אפשר לשקם את השומרות ולתחזק אותן באופן רציף. כך נרוויח ערך מוסף שבו דורות חדשים נחשפים למורשת המקומית, לבנייה ייחודית ונכחדת זו.

יזם | מע"צ
תכנון שימורי | אדר' אבי משיח
תכנון הנדסי שימורי | אינג' יעקב שפר
ראש צוות שימור | פואד אבו טאעה

חלל השומרה בזמן העבודות
הרחקת אדמה מליבת השומרות ובנייה מחדש של הדופן החיצונית

מבט לחצר ולחלל השומרה לאחר העבודות

מתאימות מהאזור, והן מוינו באתר על פי התאמתן לחלקי השומרה השונים. בשומרה המקורה השתמר הפתח הנמוך שהוביל לחלל האפולו. מזוזות הפתח וגם אבן המשקוף הגדולה הוחלפו באבנים גדולות, חזקות וללא גידים שאותרו בסביבה. יותר ממחצית אבני הדופן החיצונית של השומרה היו חסרות והן הושלמו בהתאם לנפח המקורי של השומרה. חלק גדול מליבת הקירות התמלא באדמה, שמשתרשת בה צמחייה המסבה נזק רב לבניית האבן היבשה. בפעולת השימור הורחקה האדמה מליבת הקירות והוחלפה באבנים קטנות בלבד. הקיר עצמו שוחזר מהאבנים שנמצאו סביב השומרה, לאחר שנתמכו יסודות השומרה באמצעות שברי אבנים (קלינים) שצורתם שטוחה. המדרגות המובילות אל הגג התנתקו לחלוטין מהמבנה ונדרש לפרקן ולשלבן חזרה בליבת השומרה. גג השומרה הודק ונוקה, וגדר האבן ההיקפית שתחמה אותו הושלמה

עד לגובה של כ־70 ס"מ. השלמה זו הדגישה את גבולות המבנה, והשיבה לו את המשקל הדרוש כדי לעצור את שקיעת התקרה. הפן הפנימי של קירות השומרה יוצב והושלמו בו שברי אבנים לחיזוק, כך שתתאפשר כניסה בבטחה והתרשמות מחלל השומרה החשוך והשמור.

במהלך הבנייה היבשה של קירות השומרה פיתח הצוות מיומנות גבוהה בהתאמת אבנים בממדים שונים לכדי שריג שלם וחזק, זאת בשימוש באבני המקום בלבד.